

THE RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALIZATION AND THE DIASPORA

Vanya Dobрева

University of Library Science and Information Technology, Bulgaria, v.dobрева@unibit.bg

Rumen Draganov

University of Library Science and Information Technology, Bulgaria, r.draganov@unibit.bg

Abstract: The present study aims to systematize certain aspects of the development of the diaspora from the perspective of contemporary processes of globalization. The use of the term "diaspora," as researchers point out, is influenced by the development of globalization. First and foremost, the opening of borders and their shifting- the emergence of new states—has an impact on societies. On the one hand, especially after the changes in Eastern Europe after 1989, intensive migration processes to Western countries – Europe and the USA – began. On the other hand, new states were formed after the shifting of borders. An example of this is the birth of new countries after the collapse of the USSR or the breakup of the former Yugoslavia. One of the results of globalization, linked to the movement of large ethnic groups, is the development of the so-called process of diasporization: the creation of new ethnic communities on the territories of foreign host countries. Factors of globalism – political, economic, social, confrontational – activate migration waves and change the demographic composition both in the countries of origin and in the host countries. In turn, ethnic dispersion - both historically and in the present day - is discussed with regard to the state of the historical Bulgarian communities located in Tavia and Zaporizhia. Additional emphasis is placed on the Bulgarian diaspora, on the ethno-integration processes related to approaches to preserving identity and reviving cultural memory.

Keywords: diaspora, ethnic communities, diasporization, globalization

РЕЛАЦИЯТА ГЛОБАЛИЗАЦИЯ - ДИАСПОРА

Ваня Добрева

Университет по библиотекознание и информационни технологии, България, v.dobрева@unibit.bg

Румен Драганов

Университет по библиотекознание и информационни технологии, България, r.draganov@unibit.bg

Резюме: Настоящата разработка има за задача да систематизира отделни аспекти от развитието на диаспората от гледна точка на съвременните процеси на глобализма. Употребата на понятието „диаспора“, както посочват изследователите, се влияе от развитието на глобализма. Преди всичко, отварянето на границите, както и тяхното разместване – появата на нови държави, се отразява и върху обществата. От една страна, особено след промените в Източна Европа след 1989 г. започват интензивни миграционни процеси към държавите от Запада – Европа и САЩ. От друга страна, след преместване на граници се образуват нови държави. Пример в това отношение е раждането на новите държави след разпадането на СССР или след разделянето на бивша Югославия. Един от резултатите на глобализацията, свързан с преместванията на големи етнически групи, е развитието на т.нар. процес на диаспоризация: създаването на нови етнически общности върху териториите на чужди държави-приемници. Фактори на глобализма - политически, икономически, социални, конфронтационни, активизират миграционните вълни и променят демографския състав както в държавите по произход, но така също и в държавите по прием. На свой ред, етническата дисперсия – както в исторически, така и в съвременен аспект, се коментира и с оглед състоянието на историческите български общности, ситуирани в Таврия и Запорожие. Допълнителен акцент се поставя и върху българската диаспора, върху етно-интеграционните процеси, свързани с подходите за съхраняване на идентичност и възраждане на културната памет.

Ключови думи: диаспора, етнически общности, диаспоризация, глобализация

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Повечето изследователи приемат, че глобализацията не може да бъде обсъждана като единна идеология, а по-скоро като синтез и проявление на отделни тенденции и представи, на форми и обстоятелства, типологични за съответния исторически етап. Знае се, че днешните глобалистични идеи в голяма степен са повлияни от философските виждания през 20 век за края на западната цивилизация, както и за преосмислянето и трансформирането на линейния в цикличен хронологичен ред (Хлыстунов, 2008)

През 90-те години на 20 век в Средна и Източна Европа се разпространяват концепциите на Карл Попър за отвореното общество, мислено като световно общество, формирано посредством преодоляване на разделенията, на границите (Попър,1993).. В духа на разпространяващите се в този период глобалистични разбирания, по нов начин, предимно в отрицателна светлина, се интерпретира категорията национално – национална държава, национална култура и пр. „Национално“ се подлага на негативни конотации за сметка на разбирането за „глобално“. Новото формиране на общности, на диаспори, в чужда среда се допълва с понятията „етничен“, „етнически“ като акцент върху родовата връзка, върху произхода, независимо от тяхното местонахождение. Създаването на нови диаспори в приемащите държави се откроява като характерен белег на глобализацията, изразяващ се в разгърнатата се диаспоризация.

Процесът на масова миграция от страните от Средна и Източна Европа започва след радикалните политически промени през 1989 г. Така например, само за няколко десетилетия след този период близо 3 милиона души напускат България, като основната посока на тяхната миграция са държавите от Западна Европа и САЩ, където създават свои български общности.

Непосредствен резултат от миграцията, свързан с установяването на мигрантите на териториите на други държави, различни от държавата по произход, е появата на диаспората, чието разпространение се разглежда от анализаторите като особеност на глобализацията. Неслучайно, Жак Атали, а и други философи, виждат в мигрантите съвременни измерения на номадството, на преместването на огромни групи от населението в различни от мястото на раждане територии. Очакванията са за създаване на нови общества, чиито вътрешни връзки и контакти се основават на нов вид сцепления, различни от националните спойки (Атали, 2021).

На промени подлежат и традиционните граници на държавите. Създава се характерна етническа дисперсия. Пример в това отношение е разпадането на СССР, както и появата на нови държави от бивша Югославия. Следователно, един от резултатите на глобализацията е преместването на големи етнически групи от държавите по произход в чужди държави.

В статията „Глобализмът като идеология: характерни черти и възможни сценарии на развитие“ Владислава Семенова посочва трите основни идеологически сфери на глобализма: икономика – разбирането за преимуществото на глобалния капитализъм, култура – евроцентризмът с подчертаване на приоритетното значение на западната цивилизация, политика – либералните ценности, фундамент на идеята за световното господство и световната държава (Семенова, 2022).

2. ФАКТОРИ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА И МИГРАЦИЯТА

Съществено значение за активиране на миграционните процеси има икономиката. Политически анализатори подчертават, че характерно за глобализацията е съсредоточаване на ресурс - финансовите инструменти и институции- предимно на Запад (Европа и САЩ), накъдето се насочват мигрантите. Появата и масовизирането на транснационалните компании, постоянният комуникационен обмен, стабилизирането на мрежовия принцип рефлектира върху облика на мигрантите и развитието на диаспората. От една страна, се увеличават сезонните мигранти, които пребивават в чужда страна в рамките на конкретни договорни отношения, а от друга страна, са традиционните мигранти, трайно установяващи се в държавата-приемник. Следователно, икономическият фактор има ключово значение, което активизира миграционните процеси. Както посочва Дейвид Хелд, посредством глобализацията се „разширяват, задълбочават и ускоряват световните взаимовръзки във всички аспекти на социалния живот“ (Held et al., 1999, p. 2). Това допринася за по-достъпния пазар на труда, за по-добрата комуникация, транспортни връзки, образованост и квалификация. В подобен контекст и Антъни Гидънс подчертава тази особеност на глобализацията да свързва отдалечени места, като локалните събития стават част от процеси, протичащи далеч от тях (Giddens, 1990, p. 64). На второ място, значение за миграционните процеси има и глобалният пазар на труда. Чрез образованието и разширяващите се възможности за получаване и усъвършенстване на квалификацията се активира миграцията. Известно е, че по линия на обучението си, мнозина млади хора след завършване на висшето си образование в чужди университети, се установяват в държавите, в които са получили образованието си. Също така, съвременното икономическо развитие изисква непрекъснато усъвършенстване на уменията и компетентностите, което се допълва както чрез допълнително обучение по линия на програмата „учене през целия живот“, но така също и посредством участие в програми за обмен - пребиваване в друга държава.

Макар и в по-друг аспект, огромна роля във времето на глобализацията играе комуникационният фактор. Посредством социалните мрежи и интернет изграждат, както посочват и изследователите, връзки и контакти на огромни разстояния. Така се създават възможности мигрантите, независимо от мястото на своето усядане, да поддържат ежедневни контакти със семействата и близките си в държавата по произход.

Ще отбележим още едно обстоятелство, което също може да бъде обсъждано като резултат от развитието на глобализацията – демографската ситуация. Масовите миграции се отразяват неблагоприятно върху държавите по произход. Например, България, е една от държавите, в които демографските тенденции, свързани и с миграцията, са твърде обезпокоителни: през 2009 г., например, населението е 7.5 млн. души, за 2025 г. – вече е 6.7 млн. души, като тенденцията е отрицателна – средното намаление на населението е с 0.6% (НСИ,2022)

Анализите показват, че в България вече съществуват предпоставки да се говори за области с характеристики на демографски пустини. Намаляването на населението се отразява върху състоянието на обществото, най-значима е ниската раждаемост при държавнотворческия фактор – българския етнос. Сходно е положението и в съседни балкански държави, в които също може да се наблюдава тенденция към намаляване на държавнотворческото население. Ако тази тенденция се запази, то България, но и редица европейски държави ще бъдат поставени пред нови проблеми, свързани с изменение на етническия състав на своето основно население.

По-различна е ситуацията в приемащите държави. В настоящия момент това са най-вече държави в Западна Европа и САЩ, където населението се увеличава. От друга страна, през последните две десетилетия на 21 век в резултат на различни по характер военни действия, към западните държави се насочва население с различна от западноевропейската цивилизационна и културна принадлежност. В голямата си част – с ниска образованост и липса на квалификация. Следователно, процесите на диаспоризация, свързани с миграцията и трайното установяване на големи етнически групи в чужди държави, най-вече в Западна Европа и САЩ, допринасят за увеличение на населението в приемащите държави. От друга страна обаче, по подобие на ситуацията в България, миграцията очертава негативни тенденции за развитието на държавата по произход, за икономическото и социалното развитие.

3. АСПЕКТИ НА ДИАСПОРАТА В УСЛОВИЯТА НА ГЛОБАЛИЗМА

Известно е, че етимологично „диаспора“ произлиза от гръцката дума *διασπορά* - разпръскване, разсейване. Първоначално понятието се използва в биологията за описание на типологични при растенията процеси, а далеч по-късно за обозначаване на разселването на евреите след изгонването им от Израил. По сходен път „диаспора“ започва да се употребява за арменците и за други народи, насилствено изтържнати от мястото на раждане. През 80-те години на 20 век понятието вече навлиза в научно обращение със значението на общност, която се формира извън историческата си родина (Safran,1991). Утвърждава се разбирането за диаспората като за социална организация на етнос, който е напуснал държавата по произход и се е установил в чужда среда – държава-приемник. Във връзка с това е и посоченото от Робин Коен, който дефинира диаспората като „транснационални общности, които поддържат реални или символични връзки със своята родина и развиват сложни мрежи от отношения между различни държави“ (Cohen, 2008, p. 17).

Създаването на диаспори, по думите на Фоканов, рефлексира върху личността на индивида, превръщайки го в обект на различни трансформации. По тази причина, първостепенен се оказва въпросът за самоосъзнаването, за развитието на идентичността като етноидентичност. Именно тази нагласа на мигрантите допринася за обединението им в етнически общности, в които се подхранва усещането за етническата принадлежност, способите за нейното съхраняване, подпомага се общностната адаптация в чуждата среда (Фоканов, 2008)

Обобщено. Разбирането за диаспората включва няколко елемента. На първо място, това е общност, която напуска държавата по произход и се установява в друга среда – държава-приемник. На второ място, тази общност развива своята етноидентичност посредством общи стратегии за съхраняване на историко-културната памет, характерна за държавата по произход. На трето място, диаспората поддържа контакти с държавата по произход, които подхранват идентичността и усещането за принадлежност.

Показателно е, че въпросите за идентичността и нейното развитие в условията на глобализация придобиват друг характер и насока. В науката, когато става въпрос за членове на диаспората се коментира явлението хибридна идентичност, която включва както усещането, съзнанието за национална културна принадлежност, но така също отразява и новопридобитата идентичност на държавата по местопребиваване. Хибридната идентичност се изразява най-вече в съчетанието на отделни, различни културни традиции и състояния. Във връзка с това, Стюарт Хол отбелязва, че „културната идентичност не е фиксирана същност, а процес на постоянно формиране и трансформация“ (Hall, 1996, p. 4). А това наблюдение показва, че диаспората пренася своя културен опит и традиции в чуждата среда, но и я обогатява, допълва, дооформя, а през поколенията и трансформира съобразно тенденциите на средата..

4. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ЕТНИЧЕСКАТА ДИСПЕРСИЯ ВЪРХУ ПРИМЕР ОТ ИСТОРИЧЕСКАТА БЪЛГАРСКА ДИАСПОРА

Понятието „етническа дисперсия“ също е резултат от развитието на съвременните глобализационни процеси. По своята същина то обозначава миграция, по-конкретно разселване на мигрантите. Вече беше изтъкнато, че в резултат на политическите промени в Източна и Средна Европа след 90-те години на 20 век, особено след разпадането на СССР и Югославия, се появяват нови държави. Териториите, включени в тях, обаче са населени с различен от основното население етнос. Пример в това отношение е съвременна Украйна, чието население не е етнически еднородно. Източна Украйна се населява предимно от рускоезично население, докато Западна Украйна – от етноси, които по произход принадлежат към полския, унгарския, литовския, румънския етнос.

Също така, в Южна Украйна, областта Бесарабия, живеят представители на историческата българска диаспора, които пазят своята култура и самосъзнание. В Запорожие и Причерноморието, а също и на полуостров Крим живеят различни народности, като най-многобройни са представителите на руския етнос. Тук обаче има и българската диаспора. Показателно е, че в момента на своето заселване в началото на 19 век българските мигранти избират да се установят в Русия, напускайки родните си места, завладени от османските турци. Именно в Русия, която възприемат като родствена култура и цивилизация – една православна вяра и близък славянски език, тези българи от Бесарабия, Запорожие, Крим, Таврия, изграждат свои общности, населяват селища, строят църкви и училища. След разпада на СССР тези територии с българи са присъединени към Украйна и това население автоматично попада в границите на нова държава, но със запазена историческа памет за първоначалното заселване на прадедите им в Русия.

В конкретния случай, българската диаспора, която се отличава с хибридна идентичност, продължава да я развива, с акцент върху собствената си българска идентичност и придобитата през вековете руска идентичност.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Процесът на диаспоризация е характерен за развитието на глобализма, резултат е от миграционните процеси, от установяването на мигрантите в чужда среда. Свързан е и с необходимостта от съхраняване и развитие на идентичността, както и от социална адаптация към новите условия. В настоящата статия използваме понятието глобализъм като еманация на западния свят – създаването на световна икономика, световна доминация и др. (Nye, www.theglobalist.com). Още повече, че миграционните вълни, както и обособяването на диаспори имат своя посока и пространство на усядане.

БЛАГОДАРНОСТИ

Докладът е резултат от подкрепата на фонд „Научни изследвания“ на МОН, България, за проучване по проект „Българските общности зад граница след 1989 г.: Завръщане към корените“, договор № КП-06-Н90/3 от 10.12.2024 г.

ЛИТЕРАТУРА

- Атали, Ж. (2021). Кратка история на бъдещето / Жак Атали ; прев. от фр. Румяна Станчева. - 2. изд. [София] Рива, [2021] ([София] : [Дедракс]). - 224 с. Ориг. загл.: Une breve histoire de l'avenir / Jacques Attali. - 1. изд. 2009, ISBN 978-954-320-743-5
- Гидънс, А. (2024). Социология / Антъни Гидънс ; Прев. от англ. Кристиан Симеонов, Ивайло Парчев. - София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2004. - 879 с. ; 24 см. - (Университетска библиотека ; 403. Серия Преводна класика), ISBN 954-07-0436-7
- МНОГОЛИКАТА диаспора (2024)/ състав. Юлиана Методиева. - София : Бolid-инс, 2024. - 114 с. : с цв. ил., портр.; История на проекта "Диаспората. Свързване на гласовете" / Юлиана Методиева: с. 7-8. - Съдържа материали от: Антонина Желязкова, Алексей Пампоров, Мила Минева, Марина Лякова, Маргарита Карамихова, Христофор Караджов, Мадлен Чолакова, ISBN 978-954-394-402-6. - ISBN 978-954-394-403-3
- Попър, К. (2020) Отвореното общество и неговите врагове. Т. 2, Апогеят на пророчеството: Хегел, Маркс и последиците / Карл Попър ; прев. от англ. Камен Лозев. - 2. изд. - София : Ciela, 2020 ([В. Търново] : Абагар). - 488 с. Ориг. загл.: The open society and its enemies: Vol. 2: The high tide of prophecy: Hegel, Marx and the aftermath / Karl Popper. - 1. изд. 1995, изд. на Фонд. Отворено о-во ISBN 978-954-28-3179-2
- Семенова. В. Н. (2022). Глобализм как политическая идеология: характерные черты и возможные сценарии развития. Философско-гуманитарные науки : сб. науч. статей. – Минск : РИВШ, 2022. – С. 196-203. – (Научные труды Республиканского института высшей школы; Вып. 21, ч. 1 : Политические науки).

- Тлектесова, А. (2025). О ДИАСПОРАХ В СОВРЕМЕННЫХ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ. *Universum: общественные науки*, (3 (118)), 9-12.
- Cohen, R. (2008). *Global Diasporas: An Introduction* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203928943>
- Safran, W. (2003). *Diasporas in Modern Societies: Recent French Conceptualizations of Diaspora* 2003 12:3, 437-441
- Trouillot, M.-R. (2003). *Global transformations : anthropology and the modern world* (1st ed). Palgrave Macmillan.